

Ta seisis meie ees, märkmeteta, raamatuteta, vähimagi närvita. Puldi hõivas käekott. Ta vaatas ringi, naeratas, vaikis, ja siis alustas.

„Olete vahest märganud, et selle kursuse nimeks on „Kultuur ja tsivilisatsioon”. Ärge laske sel end kohutada. Diagrammidega ma teid pommitama ei hakka. Mul ei ole plaanis teie sisse fakte toppida, nagu hanesid sööma sunnitakse; see viiks ainult maksa- paisumiseni ega oleks kuigi tervislik. Järgmisel nädalal saate lugemisnimekirja, mis on täiesti valikuline; teie hinne ei lange, kui seda eirate, ja järjekindel õppimine ei pruugi hinnet tõsta. Ma õpetan teid nagu täiskasvanuid, need te ju kahtlemata olete. Ja parim õppevorm, nagu juba kreeklasedki teadsid, on koostöine. Aga mina ei ole Sokrates ja teie ei ole auditooriumitais Platoneid, mitmus vist käiks nii. Ometi astume dialoogi. Samal ajal – ja kui-võrd te ei ole enam algkoolis – ei hakka ma tublimatel julgustus- seks päid silitama, maitsetut kiitust jagama. Mõnele teie seast ei pruugi ma olla parim õpetaja, kõige sobivam teie temperamendi ja meelegaadiga. Ütlen seda juba praegu neile, kellega võib nii minna. Muidugi loodan, et kursus on teie jaoks huvitav ja, tõesti, põnev. Tähendab, põhjalikult põnev. Need mõisted ei välista üksteist. Ja ootan teie poolt samuti põhjalikkust. Mütsiga löömine ei kõlba. Minu nimi on Elizabeth Finch. Tänan.”

Ja ta naeratas veel kord.

Keegi meist ei olnud märkmeid teinud. Vaatasime talle otsa, mõned aukartlikult, paar tükki kimbatuses, peaaegu ärritunult, teised juba pooleldi armunult.

Ma ei mäleta, mida ta meile selles esimeses loengus õpetas. Aga teadsin kuidagi ähmaselt, et esimest korda elus olen jõudnud õigesse kohta.

Tema rõivad. Alustagem maapinnast. Ta kandis madalaid paeltega kingi, talvel musti, sügisel ja kevadel pruune seemisnahkseid. Sukki või sukkpükse – kunagi ei nähtud Elizabeth Finchi paljasääri (ja päris kindlasti ei võinud teda ette kujutada päevitusriietes). Seelik pisut alla põlve – ta pani vastu moe iga-aastase muutumise türanniale. Tõesti, paistis, et juba mõni aeg tagasi oli ta oma väljanägemise ära otsustanud. Seda võis ikka veel stiilseks nimetada; kümme aastat hiljem oluks see vahest vanamoeline, või *vintage*. Suviti volditud seelik, harilikult tumesinine; talviti tviidist. Mõnikord kandis ta šotiruudulist, suure hõbedase haaknõelaga (kindlasti on šotlastel selle kohta oma sõna). Ilmselgelt kulutas ta pluusidele, mis olid siidist või peenest puuvillast, tihtilugu triibulised, ja mitte vähemalgi määral läbipaistvad. Mõnikord pross, alati väike ja, nagu öeldakse, tagasihoidlik, ometi kuidagi särav. Kõrvarõngaid kandis ta harva (olid tal üldse kõrva-des augud, vaat see on küsimus). Vasakus väikeses sõrmes hõbesõrmus, millest arvasime, et küllap on see päranduseks saadud, mitte ostetud ega kingitud. Juuksed olid tal liivakarva hallid, kenas soengus ja muutumatus pikkuses. Kujutan ette, kuidas ta iga kahe nädala tagant neid lõikamas käis. Jaa, ta uskus kunsti-pärasusse, nagu ta meile korduvalt ütles. Ja kunstipärasus, nagu ta märkis, ei välista tõtt.

Kuigi meie – tema üliõpilased – olime vanuselt kusagil hiliste kahekümnendate ja varaste neljakümnendate vahel, käitusime alguses nagu lapsed koolis. Mõtlesime tema tausta ja isikliku elu peale, et miks ja kas ta polnudki kunagi – niipalju kui meile teada oli – abiellunud. Ja mida ta õhtuti teeb. Kas ta valmistab endale täiusliku ürtidega omleti, joob üheainsa klaasi veini (purjus Elizabeth Finchi võis ette kujutada ainult täiesti pea peale pööratud maailmas) ja loeb Goethe-uuringute ajakirja viimast väljaannet? Vaat kui lihtne oli libiseda fantaasiasse, koguni satiiri.

Ta suitsetas kõik need aastad, kuni ma teda tundsin. Ja jällegi, ta ei suitsetanud nagu teised. On suitsetajaid, kes silmatorkavalt naudivad iga nikotiinisõõmu; teisi, kes tõmbavad teatava enesepõlgusega; mõned teevad sellest omamoodi stiili; teised jällegi väidavad, et „ainult paar tükki päevas”, nagu oleks sõltuvus nende kontrolli all. Ja – kuivõrd kõik suitsetajad valetavad – „paarist” saab alati kolm või neli või lausa pool pakki. EF aga ei ilmutanud oma suitsetamise suhtes mingit hoiakut. Ta lihtsalt tegi seda, ilma seletuste ja ilustusteta. Ta hoidis oma sigarette kilpkonnaluust karbikeses, mis jättis margi meile ära arvata. Ta suitsetas, nagu oleks tal sellest ükskõik. Kas see kõlab mõttekalt? Ja kui oleksite söandanud küsida, ei oleks ta vabandama kukkunud. Jaa, oleks ta öelnud, muidugi on tal sõltuvus; ja jaa, ta teab, et see on talle halb ja pole seltskondlik. Aga ei, ta ei kavatsenud lõpetada ega üle lugeda, mitu suitsu ta päevas teeb; sellised asjad ei tee talle kuigi võrd muret. Ja kuivõrd – see oli minu isiklik järeldus, või pigem oletus – ta ei karda surma ja peab elu neil päevil mõnevõrra ülehinnatuks, ei ole see küsimus tema jaoks kuigi oluline ja seega ei peaks teilegi olema.

Muidugi kannatas ta peavalude käes.

Näen teda vaimusilmas – oma mälu silmas, ainult seal teda näha võingi – meie ees seismas, seletamatult tüünel. Ta ei kasutanud ühtegi neist loengupidajate trikkidest, mis endale külge harjutatakse, et võluda või tähelepanu eksitada või iseloomu näidata. Kunagi ei vehkinud ta kätega ega toetanud lõuga peopessa. Mõnikord võis ta näidata mõnd slaidi, et näitlikustada mõnd mõtet, aga enamasti ei olnud see vajalik. Tähelepanu hoidis ta oma tüünnuse ja oma häälega. See oli rahulik selge hääl, aastakümnetepikkuse suitsetamisega väetatud. Ta ei olnud selline õpetaja, kes pöördub õpilaste poole ainult aeg-ajalt märkmetelt pilku tõstes, kuivõrd, nagu ma ütlesin, märkmeid ta ei kasutanud. See kõik oli tal peas,

ülени valmis mõeldud, läbi töötatud. Seegi köitis tähelepanu ja vähendas vahemaad tema ja meie vahel.

Tema hääldus oli laitmatu, lausestruktuur täiesti grammatiline – tõesti, võis peaaegu kuulda komasid, semikooloneid ja punkte. Kunagi ei alustanud ta lauset teadmata, kuhu see viib ja kuidas lõpeb. Ometi ei kõlanud tema jutt kunagi nagu raamatust. Sõnavara oli tal kirjutamise ja jutuajamise jaoks samast sahtlist võetud. Ja ometi ei mõjunud see kuidagi arhailiselt, see oli pingsalt elus. Ja aeg-ajalt meeldis talle väga – võib-olla iseenda röömuks, või siis et meid üllatada – poetada jutu sisse mõni hoopis teist tooni fraas.

Näiteks rääkis ta meile kord „Legenda aureast”, keskaegsest imede ja märtrilugude kogumikust. Köitvad imed ja õpetlikud märtrilood. Teemaks oli püha Ursula.

„Mõelgem ennast tagasi aastasse 400, aega enne seda, kui kristlus end meie maal kehtestada jõudis. Ursula oli Briti printsess, kristlasest kuninga Nothuse tütar. Ta oli tark, kuulekas, vaga ja vooruslik – kõik harilikud printsessi tundemärgid. Samuti ilus, see on pisut probleemsem tundemärk. Prints Etherius, Anglia kuninga poeg, armus temasse ja palus ta kätt. See pani Ursula isa raske valiku ette, sest anglialased ei olnud mitte ainult väga võimsad, vaid ka ebajumalakummardajad.

Ursula anti pruudiks vahetuskaubana nagu paljud teised enne ja pärast teda; ja kõige oma tarkuse, vooruslikkuse ja muu taolise juures oli ta ühtlasi leidlik. Võtke see vägevate poja pakkumine vastu, ütles ta isale, aga tingimustel, mis nõuavad viivitust. Küsige kolm aastat armuaega, et Ursula võiks teha palverännaku Rooma ja noor Etherius saada juhatust õige usu asjus ja ristimise. Mõni võiks sellistel tingimustel kauba katki jätta, aga mitte armuuiimas Etherius. Anglia kuninga seisukohta ajalugu ei mäleta.

Kui levis sõna Ursula plaanitavast põgenemisest vaimsele rännakule, kogunes tema ümber parv teisigi samamoodi mõtlemaid neitseid. Ja siin jõuame asja tuumani tekstiuurija jaoks. Nagu paljud

teist teavad, saatis Ursulat üksteist tuhat neitsit; need teie seas, kes on Veneetsias käinud, mäletavad ehk seda lugu Carpaccio maalide seeriast. Selline reisipakett siis, ja härra Thomas Cook ei olnud veel sündinudki. Aga tekstiuurija jaoks on tuumaks siin m-täht – mida loo esimene üleskirjutaja sellega õieti mõtles. Kas see viitas sõnale *mille*, tuhat, või *martyr*, märter? Võiksime ehk arvata, et teine on tõenäolisem variant. Ursula ja üksteist neitsit-märtrit, kokku kaksteist, nagu Kristuse apostleidki.

Siiski, jätkakem kirkastes värvides ja laiekraani panoraamiga, Carpaccio andis oma olulise panuse nende tehnikate levitamisse. Üksteist tuhat neitsit asus Britanniast teele. Kui nad Kölni jõudsid, ilmutas end Ursulale issanda ingel ja tõi sõnumi, et tagasiteel Roomast tuleb tal oma saatjaskonnaga veel kord Kölni siseneda, et võtta vastu püha martüüriumi kroon. See lõppmängu-uudis levis üheteistkümne tuhande seas ja võeti vastu vankumatus vaimustuses. Samal ajal Britannias ilmus Etheriusele teine issanda kõikjale jõudvatest inglitest ja teatas, et pruudiga tuleb tal kohtuda Kölnis, kus ühtlasi ootab teda martüüriumi palmioks.

Igal pool, kuhu Ursula läks, leidis ta aina enam järgijaid, kuigi nende koguarvust ajalugu vaikib. Roomas külastas teda paavst ise ja tõmbas endale sedasi kaela laimu ja ekskommunikatsiooni. Samal ajal aga kaks nurjatut Rooma komandöri, kes kartsid, et ekspeditsiooni hüsteeriline edu võiks kristluse levikut hoogustada, andsid hunnide armeele korralduse palverändurid tagasiteel mõrvata. Sobivalt oligi hunnide armee parajasti sel ajal Kölni piiramas. Selliste kokkusattumuste ja ingellike sekkumistega tuleb leppida: see ei ole ju lõppeks mõni üheksateistkümnenda sajandi romaan. Kuigi, tuleb tunnistada, üheksateistkümnenda sajandi romaanid on kokkusattumusi täis.

Ja nii jõudis Ursula oma tohutu saatjaskonnaga Kölni, hunnide armee pöördus ära oma piiramismasinade juurest ja asus ühtteist tuhandet ja nende kaaslasti nottima nagu – ja see fraas kõlas kuluvalt juba aastal 400 – „metsikud hundid lambakarjas”.

Elizabeth Finch pidas pausi, libistas pilgu läbi ruumi ja küsis: „Mida sellest kõigest arvata?” Ja sõnas vaikusse: „Mina pakun, et enesetapp võimuesindaja käe läbi.”

Elizabeth Finch ei olnud mingil moel avaliku elu tegelane. Tema guugeldamisel ei saa just palju teada. Kui peaksin teda professionaalselt iseloomustama, ütleksin, et ta oli sõltumatu õpetlane. See võib kõlada nagu eufemism, isegi kliše. Aga enne kui teadmised ametlikult akadeemiasse majutati, leidus ikka ja alati väga intelligentseid mehi ja naisi, kes omaette oma huvidega tegelesid. Enamasti muidugi olid nad rikkad; mõned olid ekstsentrilised, mõnigi selgelt hullumeelne. Aga rikkus võimaldas neil reisida ja uurida, mida ja kus vaja, ilma mingi surveta avaldada, kolleegidega võistelda või osakonnajuhatajatele heameelt teha.

Elizabeth Finchi majanduslikust olukorrast ei teadnud ma iial midagi. Kujutasin ette, et küllap oli tal perekonna varandus või pärandus. Tal oli korter Londoni lääneosas, kuhu ma iial oma jalga ei tõstnud; ta paistis elavat tagasihoidlikult; arvan, et ta korraldas oma õpetamise nii, et tal jääks aega iseseisvaks uurimistööks. Ta oli avaldanud kaks raamatut: „Plahvatuslikud naised” naisanarhistidest Londonis 1890–1910 ja „Meie paratamatud müüdid” rahvuslusest, religioonist ja perekonnast. Mõlemad olid õhukesed ja mõlemad läbi müüdnud. Mõnele võib sõltumatu õpetlane, kelle raamatuid enam saada ei ole, paista naeruväärse kujuna. Paljude staažikate puupeade ja tüütuste kõrval, kes võinuks pigem suu pidada.

Mitmed tema õpilaste hulgast said hiljem kuulsaks. Teda tänatakse mõneski keskaja ajaloo ja naismõtte teemalises raamatus. Aga teda ei tundud nende seas, kes teda ei tundnud. See võib kõlada iseenesestmõistetavana. Aga nüüdisaegses digitaalses maastikus on sõbrad ja jälgijad hakanud tähendama teisi asju, lahjemaid. Paljud inimesed tunnevad üksteist tegelikult tundmata. Ja see pealiskaudsus sobib neile.

Võite ehk mõelda, et ma olen vanamoodne (aga mina ei puutu siin asjasse). Võite ehk mõelda, et Elizabeth Finch on niisama vanamoodne, või veelgi vanamoodsam. Aga kui ta seda oligi, siis mitte tavalisel viisil, kehastades varasemat põlvkonda, kelle tões on nüüdseks osutunud kuhtunuks ja närbunuks. Kuidas seda õieti väljendada? Ta ei tegele mitte varasemate põlvkondade, vaid varasemate ajastute tõdedega, ta hoidis elus tõesid, mille teised olid hüljanud. Ja ma ei mõtle siin, et „ta oli vanamoodne toori/liberaal/sotsialist”. Ta oli paljudel viisidel väljaspool oma aega. „Ärge laske end ajast eksitada,” ütles ta kord, „ärge kujutage ette, nagu oleks ajalugu – ja eriti intellektuaalne ajalugu – kuidagi lineaarne.” Ta oli õilis, eneseküllane, euroopalik. Ja neid sõnu kirjutades pean viivuks katkestama, sest kuulen oma peas, kuidas ta meile kord ütles: „Ja pidage meeles, alati kui näete mõne romaani või koguni biograafia või ajalooramatut tegelast taandatuna, paigutatuna kolme omadussõna sisse, umbusaldage seda kirjeldust.” Seda rusikareeglit olen katsunud järgida.

Varsti lagunes kursus kampadeks ja punktideks, nagu harilikult osalt juhuslikult, osalt eesmärgipäraselt toimub. Osalt loengujärgse joogieelistuse alusel: õlu, vein, õlu ja/või vein ja/või mõni muu, mahl, mitte midagi. Minu punkti, mis liikus vabalt õlle ja veini vahel, kuulusid Neil (mina), Anna (hollandlanna, niisiis aeg-ajalt jahmatas teda inglaste labasus), Geoff (provokaator), Linda (emotsionaalselt tasakaalutu nii õpingutes kui elus) ja Stevie (linnaplaneerija, kes otsis midagi enamat). Meid sidus muuhulgas paradoksaalsel kombel asjaolu, et harva olime milleski ühel nõul, välja arvatud see, et mis tahes valitsus parajasti võimul on, kasu pole tollest midagi, jumalat peaaegu kindlasti pole olemas, elu on elavate jaoks, ja krabisevates pakendites snäkke ei ole joogi kõrvale kunagi liiga palju. See oli ajal enne sülearvuteid loenguruumis ja sotsiaalmeediat; uudised tulid ajalehest ja teadmised raamatutest. Oli see lihtsam või igavam aeg? Mõlemat või ei kumbagi?

„Monoteism,” ütles Elizabeth Finch. „Monomaania. Monogaamia. Monotoonsus. Midagi head niiviisi ei alga.” Ta pidas pausi. „Monogramm – edevuse märk. Monokkel niisamuti. Monokultuur – Euroopa maaelu surma eelkäija. Olen valmis tunnistama, et monorelss võib kasulik olla. Ja on mitmeid neutraalseid teaduslikke termineid, mida olen samuti valmis tunnistama. Aga kui seda eesliidet kasutada inimlike asjade kohta ... Monoglott, märk enesepettusse suletud maast. Monokini, niisama totter sõna kui rõivatükk. Monopol – ja ma ei viita siin lauamängule – viib alati katastroofini, kui sellele aega anda. Monorhism – kahju poisist, ei tahaks tema nahas olla. Küsimusi?”

Linda, kes tihtilugu kannatas millegi all, mida ta „südameprobleemideks” nimetas, küsis ärevalt: „Mis teil monogaamia vastu on? Enamik inimesi tahaks ju niimoodi elada? Enamik inimesi unistab ju nimelt sellest?”

„Unistustega olge ettevaatlik,” vastas Elizabeth Finch. „Ühtlasi, reeglina tasub hoiduda sellest, mida enamik inimesi taga ajab.” Ta pidas pausi, naeratas Lindale vaevumärgatavalt ja pöördus tema kaudu kogu kursuse poole. „Sunnitud monogaamia on nagu sunnitud õnn, millest me ju teame, et see ei ole võimalik. Sundimatu monogaamia võiks ehk paista võimalik. Romantiline monogaamia võiks ehk paista ihaldusväärne. Aga esimene neist variseb harilikult sunnitud monogaamiasse ja teine kaldub kergesti kinnismõtetusse ja hüsteeriasse. Ja siis on lähedal monomaania. Alati tuleks vahet teha vastastikusel kirel ja ühisel monomaanial.”

Olime kõik vait ja mõtlesime järele. Enamikul meist oli meie põlvkonna harilik armu- ja seksikogemus: tähendab, eelmise põlvkonna arvates kaugelt liiga ulatuslik ja järgmise pealetuleva põlvkonna arvates haletsusväärset kasin. Mõtlesime ühtlasi, mil määral toetus tema jutt isiklikule kogemusele, aga keegi meist ei sõandanud küsida.

Linda aga jätkas, talle tuleb au anda: „Nii et kas te väidate, et see kõik on lootusetu?”

„Kuidas see terane härra Sondheim ütleski?” Ja Elizabeth Finch peaaegu ümises: „„Üksi ei saa kuidagi, kahekesi igav, kolm on aga seltskond, parajasti mõnus.” Üks viis asjale vaadata on näiteks nii.”

„Aga kas teie olete sellega nõus või lihtsalt väldite küsimust?”
„Ei, ma pakun teile ainult alternatiive.”

„Nii et kas teie arvates Etherius eksis, kui ta Kölni läks?” Saime peagi aru, et Linda võttis loengumaterjali väga isiklikult, isegi keskaegsesse religiooni puutuvat.

„Ei, ei eksinud. Kõik me otsime seda, mida peame endale parimaks, isegi kui see tähendab hukku. Mõnikord eriti veel siis. Ja selleks ajaks, kui asja kätte saame või ei saa, on harilikult nagunii juba liiga hilja.”

„*Sellest* pole just palju abi,” ütles Linda teatava virila raevuga.

„Minu töö ei ole teid aidata,” vastas Elizabeth Finch rangelt ja ometi mitte noomivalt. „Minu töö on toetada teid mõtlemisel ja argumenteerimisel ja oma vaimu kasvatamisel.” Ta pidas pausi. „Aga kui te juba Etheriuse kohta küsisite, vaadake tema juhtumit. Ursula kihlatuna leppis ta neiu tingimustega: et kuni neiu teeb palverännaku Rooma, uurib tema kristlikke tekste, veendub nende tões ja laseb end ristida. Kui väga pidi see vihale ajama tema isa, Anglia kuninga, kurikuulsa pagana, sellest meile ei räägita. Aga igal juhul ilmutas end Etheriusele issanda ingel ja käskis tal Ursulaga kohtuda Kölnis, kus nad pidid üheskoos suurejooneliselt märtriteks saama.

Kuidas sellest mõelda? Emotsionaalsel tasandil võiksime pidada seda äärmuslikuks, lausa fanaatiliseks romantilise armastuse näiteks. Teised leiaksid selles ehk midagi wagnerlikku. Teoloogilisel tasandil võiks tema käitumist pidada labaseks järjekorras ette trügimiseks. Ühtlasi tuleb arvesse võtta sunnitud kasinuse mõju noorele meesolevusele – ja sama lugu noore naisolevusega. See võib end ilmutada kõikisugu ebatervetes käitumisviisides. Kas Ursulale ja Etheriusele, kes olid kolm aastat kihlatud olnud, lubati pulmaöö, enne kui neil tuli teutoonide mõõkade ees kaela painutada ja oma

rind piikidele ja nooltele valla lüüa? Tõenäoliselt pigem mitte, kooslemise erutus võinuks nende meelt muuta.”

Pärast kõrtsis hakkasid mõned meist kohe kanget võtma.

Ma õppisin näitlejaks; nii kohtusin ma oma esimese naisega, Joannaga. Meil mõlemal oli seesama ebaküps, aga vankumatu optimism, vähemalt esimesed paar aastat. Mina sain televisioonis väikesi osi ja tegin dublaaži; koos kirjutasime käsikirju ja saatsime neid kõigi nelja tuule poole. Meie repertuaari kuulusid ka kaheinimesetükid kruuisilaevadel: koomika, jauramine, pisut laulu ja tantsu. Minu kõige püsivamaks sissetulekuallikaks oli mõõdukalt ohtliku baarimehe osa ühes pikas seebiooperis (ei, kuulus see ei olnud). Aeg-ajalt juhtus ikka, aastaid hiljem, et mulle öeldi: „Tead, sa näed välja just nagu Freddy, see baarimees sealt, mis see nüüd oligi, „NW 12”?” Ma ei korrigeerinud neid kunagi, et „SE 15”, lihtsalt naeratasin ja pomisesin: „Imelik, kas pole, mulle on seda varemgi öeldud.”

Kui töötsti ei leidunud, teenisin restoranides. Tähendab, olin kelner. Aga mul oli hoiakut, või ma oskasin sedasi mõjuda, ja nii edutati mind vastutavaks vastuvõtulaua tüübiks. Ja järk-järgult lõpetasin ma puhkamise ja siis näitlemise. Ma tundsin mõnesid varustajaid, otsustasime Joannaga maale kolida. Kasvatasin seeni ja hiljem vesiaiatomateid. Meie tütar Hannah ei öelnud enam lapseliku uhkusega: „Minu isa on telekas,” ja püüdis vapralt öelda sama hooga: „Minu isa kasvatab seeni.” Joanna, kes oli näitlemises edukam kui mina, otsustas, et tema karjäärile oleks kasulikum, kui ta elaks Londonis. Ja mina mitte. Nii et nõnda see läks, õigupoolest. Jah, teda näeb ikka veel televisioonis, ta on sageli ... ah, las jääb.

Kui ma Elizabeth Finchile ütlesin, et olin näitleja olnud, naeratas ta. „Ah, näitleja,” ütles ta, „täiuslik näide eheduse kunstipärasest loomisest.” See pani mu end lausa hästi tundma, tõesti, väärtustatuna.

EF, nagu me teda nüüd omavahel nimetasime, seisis meie ees, käekott puldis nagu ikka, ja ütles: „Tuleb olla enam-vähem rahul enam-vähem õnneliku eluga. Ainus selge ja kaheldamatu asi elus on õnnetus.” Ja siis ta ootas. Olime omapäi. Kes sõandaks esimesena rääkida?

Panete küllap tähele, et tsitaat jäi viitamata. Seda tegi ta meelega, see oli kasulik trikk, mis aitas meil ise mõelda. Kui ta oleks allika nimetanud, oleksime hakanud mõtlema, mida me teame tsiteeritud inimese elust ja tööst, ja mida on temast arvatud. Teeksime lugupidava kummarduse või vastupidi.

Ja nii oli meil elav arutelu, alles noor lootusrikkus küpse skepsise vastu – või nii me seda nägime –, kuni ta otsustas allika avaldada.

„Goethe, ja vähesed meist võivad loota külluslikumat või huvitavamat elu, ütles oma surivoodil – ta oli sel ajal kaheksakümne kahene –, et oli tundnud oma elus õnne ainult veerand tundi.” Füüsilist kulmu ta meie ees ei kergitanud – see ei kuulunud tema harjumuslike liigutuste hulka –, aga kujundlikku või isegi moraalset kulmu kergitas ta siiski. Ja meie saime aru ja asusime arutama, kas olla suur – või väikegi – intellektuaal tähendab olla määratud õnnetusse, ja kas inimesed ütlevad surivoodil selliseid asju (mis kõlavad ilmselge valena) sellepärast, et nad on unustanud, või sellepärast, et oma elust nii suure osa tühistamine teeb suremise vähem vastumeelseks. Ja siis pakkus Linda, kes ütles alati kartmatult asju, mida teised pidasid naiivseks või lausa piinlikuks:

„Võib-olla ei leidnud Goethe õiget naist.”

Mõne teise õppejõu juuresolekul oleksime ehk itsitama hakanud. Aga EF, kes ise mõtles alati põhjalikult, ei jäänud meie mõtete ja pakkumiste suhtes kunagi ükskõikseks, olgu need kui tahes kõhetud, sentimentaalsed või lootusetult omaeluloolised. Selle asemel muundas ta meie armetud mõttepojod millekski vägagi huvitavaks.

„Kindlasti tuleb meil tähele panna, ja mitte ainult siin kursusel, vaid ka väljaspool, oma tormilistes ja rahututes eludes, juhuse osa. Sügav kohtumine leiab aset kummaliselt väheste inimestega. Kirg võib meid pööraselt eksitada. Mõistus võib meid niisamuti eksitada. Meie geneetiline pärand võib meid halvata. Niisamuti meie elu varasemad sündmused. Mitte ainult sõjaveteranid ei kannata traumajärgse stressi all. Tihtilugu on see normaalsena näiva maa-pealse olemise vältimatu tagajärg.”

Mispeale ei saanud Linda parata, et oli endaga võrdlemisi rahul.

Muidugi ei saa ma kinnitada, et täpselt need olid EF-i sõnad. Aga mul on häälele hea kõrv ja loodan, et tema kõnelemise viisi rekonstrueerides ei tee ma temast karikatuuri. Tõenäoliselt pöörasin sellele, mida ta ütles ja kuidas ta rääkis, rohkem tähelepanu kui kellelegi teisele oma elus varem või hiljem. Võib-olla mõlema abielu algus välja arvata; aga nagu EF äsja viitas: „Kirg võib meid pööraselt eksitada.”

See kergus, millega ta rääkis südameasjadest ja sidus need loomulikult „Kultuuri ja tsivilisatsiooni” kursusse, tegi ta semestri esimestel nädalatel satiiriliste naljade märklauaks. Poisid – isegi kolmekümneaastased mehed – jäävad ju ikka poisteks, ja nii sosisitati ja lagistati naerda.

„Tead mis? Ta käekott vajus lahti ja seal sees oli James Bondi romaan.”

„Ma nägin möödunud nädalal, kuidas talle üks Jaguar E-Type järele tuli. Ja roolis oli naine!”

„Viisin eile õhtul vana Lizi välja ja näitasin talle, kuidas lõbutsemine käib. Tegime mõned joogid, väike suupiste klubis, tuleb välja, et ta on kuum tantsija, siis läksime tema juurde, ta võtab oma varud välja, rullib meile mõned suitsud, ja siis,” – ja poiss-mehe näost libiseb ehk muie üle –, „ja siis, ei, andke andeks, härrasmees ei räägi.” Nagu võite ette kujutada, oli teisigi, baroksemaid versioone, kus härrasmees ikkagi rääkis.

Nii reageerisid need, kes ei osanud tema hoiakuga suhestuda ja keda tema üleolek segadusse viis. Nende fantaasiad võisid olla küll eksitatud, aga Elizabeth Finchis oli tõesti midagi väljakutsuvat. Kui mitte tegelikku ja kohalolevat, siis võimalikku. Ja kui ma oma mõtted uitama lasen, võib kergesti ilmuda pilt EF-ist näiteks mõne rongi esimese klassi kupees läbi öötumeda maastiku sõitmas; ta seisab akna all siidpidžaamas ja kustutab viimase sigareti, ja mõistatuslik ja praegu identifitseerimatu kaaslane hingab ülemisel naril pisut vilinal. Väljas kahaneva kuu all võib silmata Prantsuse viinapuustandust mäenõlval või mõne Itaalia järve tuhmi helki.

Muidugi räägivad sellised fantaasiad rohkem fantaseerija enda kohta. Eeldasime kas säravat minevikku või kujuteldavat olevikku, milles ta otsis hüvitust elu eest, mis tal tegelikult oli; ja veel eeldasime, et temagi kannatab puuduse ja rahulolematuse käes nagu kõik teised. Aga nii see ei olnud. Elizabeth Finch, kes meie ees seisis, oli valmis asi, kõige selle summa, mis ta oli endast teinud, mida teised olid aidanud tal teha, ja mida maailm oli pakkunud. Ja mitte maailm ainult oma kaasaegsel kujul, vaid kogu oma pika ajalooga. Järk-järgult saime aru ja jätsime kõrvale oma kohmakad mõlgutused, need olid üksnes esmased läbimõtlemata reaktsioonid tema harukordsusele. Ja ilma nähtava pingutuseta alistas ta kõik. Ei, mitte päris nii: see läks sügavamale. Pigem kohustas ta meid – lihtsalt eeskuju andes – otsima ja leidma endast tõsiduse keset.

Linda tuli minult nõu küsima. Seda ei juhtu minuga kuigi sageli: ma ei mõju nõuandja tüübina. Ja tuli välja, et ta tahtis minult nõu küsida EF-ilt nõu küsimise asjus. Ma ei uurinud täpsemalt, sest Linda puhul pidi see küllap olema mõni tunnetega seotud draama. Pealegi mõtlesin ma, et EF-ile lähenemine on halb mõte. Ta võis ju olla valmis auditooriumis Goethe armuelu arutama, aga see ei tähenda, et ta suudaks või tahaks või isegi tohiks (on ju ülikoolil oma reeglid) õpilasele väljaspool loenguruumi nõu anda. Aga varsti sain aru, et Linda tegelikult ei tahtnudki minu panust, või pigem tahtis ta minu panust ainult niivõrd, kui sobib sellega, mida ta on

juba otsustanud teha. Mõned inimesed on sellised, võib-olla suurem osa. Nii et selleks, et ta end paremini tunneks, muutsin oma seisukohta ja kiitsin ta kavatsuse heaks.

Mõni päev hiljem, kui ma omaette lokaalis olin, tuli ta minu vastu istuma.

„EF oli imeline,“ alustas Linda, juba kõrgendatud meeleolus. „Ma rääkisin talle oma südameprobleemidest ja ta oli väga mõis-
tev. Ta sirutas oma käe niiviisi minu poole.“ Linda tegi sedasama, aetas oma käe lauale, peopesa allpool. „Ja siis ta ütles mulle, et armastus on kõik. See on ainus, mis loeb.“ Ja siis ta – Linda, tähendab – puhkes nutma.

Ma ei oska selliste olukordadega kuigi hästi toime tulla, nii et ma ütlesin: „Toon meile veel ühed joogid.“

Kui ma leti äärest tagasi jõudsin, oli ta läinud. Maha oli jäänud vaid niiske peopesa jälg keset lauda, kuhu ta Elizabeth Finchi jäljendades oma käe oli pannud. Ma istusin seal ja mõtlesin Linda peale, tõenäoliselt esimest korda üldse. Ja see, et EF ei naeruvääristanud kunagi isegi tema kõige mõtlematumaid arvamusi, pani minugi temale tõsisemalt mõtlema. Linda pilgus oli mingi pinge, kui ta inimest vaatas. Millest see pinge? Või lihtsalt pinge üldiselt? Aga kui tema peopesa jälg kadus, hajus ka minu keskendumine.

„Sada seitse aastat tagasi kevadel ootab suur maalikunstnik surma; see ei sünni kohe, aga varsti. Ta teab seda – ta on teadnud, et lõpp on lähedal, seitsaati, kui haiguse viimane järk endast märku andma hakkas. Ta on juba ratastooli vangistatud. Kolmanda astme süüfilis toob kaasa palju nuhtlusi, aga vähemalt on teda säästetud sellest, mis oleks maalikunstnikule kõige rängem: pimedusest. Igal hommikul tuuakse kristallvaasi suur kimp värskeid lilli. Talle meeldib neid seada. Mõnel hommikul ta lihtsalt vaatab neid, kujutleb, kuidas neid maalida. Parematel päevadel järgneb ümberseadmisele üles joonistamine. Ta töötab kiiresti, ilmselgetel põhjustel.“